

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ЗДОРОВ'Я ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Оксана Марченко, Олег Ростов

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна

Анотація. Вступ. У статті розглянуто основні аспекти проблеми здоров'я та здорового способу життя (ЗСЖ), а також аргументовано важливість врахування гендерного підходу під час формування цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді. Представлено загальну структуру для розроблення програми формування цінностей здоров'я та здорового способу життя учнівської молоді. *Мета* – обґрунтувати важливість впровадження гендерного підходу до формування цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді. У дослідженні використано аналіз наукової та методичної літератури задля порівняння, узагальнення та систематизація отриманих даних. *Результати.* На основі аналізу літературних джерел виокремлено ключові відмінності між поняттями «стать» та «гендер». Визначено, що теоретичні аспекти впровадження гендерного підходу у систему формування цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді розглядають гендерні стереотипи, соціальні норми, статеві різниці у здоров'ї та інтереси, сприяючи створенню більш адаптивної та глибокої освітньої практики. *Висновки.* Врахування гендерних особливостей та застосування гендерного підходу в процесі формування цінностей «здоров'я» та ЗСЖ учнівської молоді є обґрунтованим та важливим напрямом. Це сприяє не лише рівноправності, але й покращенню ефективності виховання та підвищенню рівня фізичного та психологічного благополуччя молодого покоління.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, гендерний підхід, учнівська молодь.

Oksana Marchenko, Oleh Rostov

GENDER APPROACH IN MODERNIZING THE SYSTEM DEVELOPING HEALTH VALUES AND HEALTHY LIFESTYLES OF STUDENT YOUTH

Abstract. *Introduction.* The article discusses the main aspects of the issue of health and healthy lifestyle (HL) and argues the importance of taking into account the gender approach in the formation of health values and HL of student youth. The general structure for developing a program for the formation of health values and healthy lifestyles of student youth is presented. *The aim* is to substantiate the importance of implementing a gender approach in the formation of health values and healthy lifestyles of student youth. The study used an analysis of scientific and methodological literature to compare, generalize, and systematize the data obtained. *Results.* Based on the analysis of literature sources, the key differences between the concepts of "sex" and "gender" are identified. It is determined that the theoretical aspects of implementing a gender approach in the system of forming health values and healthy lifestyles of students consider gender stereotypes, social norms, gender differences in health and interests, contributing to the creation of a more adaptive and deeper educational practice. *Conclusions.* Given gender peculiarities and applying a gender approach in the process of forming the values of "health" and healthy lifestyles of students is a reasonable and important direction. This contributes not only to equality but also to improving the effectiveness of education and increasing the level of physical and psychological well-being of the younger generation.

Keywords: health, healthy lifestyle, gender approach, student youth.

Вступ. У сучасному світі та суспільстві глибокі та швидкі трансформації у всіх сферах життя визначають необхідність систематичного оновлення підходів до формування цінностей здоров'я, зокрема серед учнівської молоді. Справжня цінність здоров'я виявляється не лише у фізичному благополуччі, але й у здатності індивіда до адаптації та змін у соціокультурному середовищі. В цьому контексті гендерний підхід стає одним із ключових елементів модернізації системи формування цінностей здоров'я, дозволяючи враховувати різні потреби та інтереси учнівської молоді.

У Концепції неперервної валеологічної освіти в Україні [18] наголошується на тому, що «серед об'єктивних причин різкого зниження рівня здоров'я – глибока соціально-економічна криза, екологічні проблеми, слабка матеріально-технічна база і недосконала структура системи охорони здоров'я в нашій країні тощо» [18]. Важливе місце серед цих причин посідає відсутність у багатьох людей пріоритету здоров'я та певних мотивів вести здоровий спосіб життя.

Основні аспекти проблеми формування ЗСЖ у молоді обумовлені комплексним підходом до забезпечення оптимальних умов для навчання, праці, дозвілля, побуту, харчування, особистої гігієни, рухової активності, загартування та усунення шкідливих звичок. Це забезпечує формування здорового організму та збереження здоров'я учнівської молоді [21].

Феномен «здоров'я» є об'єктом вивчення у різних галузях знань і аналізується за різноманітними підходами, такими як натурфілософський, психосоматичний, антропологічний, соціокультурний, дуалістичний [3; 5; 21]. Розгляд цього феномена проводиться через призму онтологічних, лінгвістичних, когнітивних, епістемологічних, феноменологічних, холістичних та детерміністських підходів.

За своєю соціально-ціннісною природою термін «здоров'я» виступає універсальним благом, що має як абсолютний характер (позачасовий та

Марченко О., Ростов О. Гендерний підхід у модернізації системи формування цінностей здоров'я та здорового способу життя учнівської молоді. *Sport Science Spectrum*. 2024; 1: 83–89.
DOI: 10.32782/spectrum/2024-1-13

Marchenko O., Rostov O. Gender approach in modernizing the system developing health values and healthy lifestyles of student youth. *Sport Science Spectrum*. 2024; 1: 83–89.
DOI: 10.32782/spectrum/2024-1-13

позапросторовий), так і відносний (як умова життя). Сучасний контекст визначає близько 300 різних тлумачень терміна «здоров'я», привертаючи увагу дослідників з різних наукових галузей [29]. Поняття «здоровий спосіб життя» є взаємозв'язком між способом життя людини та її здоров'ям. Зауважимо, що низкою досліджень [18; 19; 22; 29; 31] встановлено, що на формування здорового способу життя молодого покоління впливають окремі фактори на індивідуальному, сімейному і суспільному рівнях, а також охарактеризовано гендерні відмінності, що сприяють зміцненню здоров'я.

Отже, здоровий спосіб життя – це комплекс практик, що орієнтований на зміцнення і розвиток як індивідуального, так і суспільного здоров'я, включно з фізичною активністю, збалансованим харчуванням, психологічним станом та соціальними взаємодіями [3]. Дійсно, сучасне розуміння стану здоров'я виходить за межі лише біологічних та медичних аспектів, оскільки важливо враховувати гендерні, психологічні, екологічні, економічні та соціально-культурні фактори, які також впливають на загальний стан благополуччя і здоров'я людини. Менталітет населення різних регіонів, традиції, функціонування суспільних інституцій – усе це визначає причини й особливості стану здоров'я людей. Врахування цих факторів є важливим для глибокого розуміння та ефективного управління сферою здоров'я в сучасному суспільстві.

Показники гендерного індексу (англ. GDI – Gender Related Development Index) людського розвитку [34], які враховують соціальні аспекти життєдіяльності жінок і чоловіків, є ключовим виміром здоров'я нації. Цей індекс визначає рівень розвитку обох статей на основі різниць у доступі до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних ресурсів. Гендерний чинник виявляється особливо важливим у цьому контексті, оскільки він визначає стосунки між чоловіками та жінками в суспільстві та їх доступ до різних можливостей. Кризовий розвиток сімей, девальвація родинних цінностей, стереотипізація чоловічих і жіночих ролей, а також низький рівень

валеологічних компетенцій дітей та дорослих – усі ці явища можуть бути пов'язані з гендерними нерівностями та викликами, що виникають у сучасному суспільстві [8; 14; 15; 21].

Вивчення українського та міжнародного досвіду, а також практика використання гендерного складника в різних галузях науки свідчить про наявність певних теоретичних напрацювань у цьому процесі [4; 6; 12; 13; 14; 22; 29; 30]. Незважаючи на широке проведення досліджень, питання гендерного виховання молодого покоління часто висвітлюються по-різному і аналізуються в рамках статево-рольового підходу. Проблема гендерної теорії досліджена у рамках гендерного підходу в педагогіці, зокрема О.М. Кікінежді [7; 10; 14], Т.В. Говорун [7], І.М. Шульгою, В.П. Кравець [13; 14; 15], О.О. Костюк [12], а також у контексті гендерного виховання молодого покоління, де працювали С.В. Вихор [4], О.С. Цокур, І.В. Іванова [28], І.С. Мунтян [23].

Гендерні дослідження зарубіжних вчених у галузі фізичної культури і спорту здебільшого спрямовані на вирішення проблеми гендерної рівності у виборі видів спортивної діяльності та вивчення впливу занять на організм людини [22; 31]. Так, С.С. Pawłowski вивчав самоорганізовану гру дітей під час шкільної перерви та вплив гендерних особливостей школярів на цей процес [31].

Вчені висловлюють думку про те, що особистість людини розкривається не лише у процесі освоєння фізичної культури для себе, але й у світі фізичної культури, відзначаючи, що психологічні характеристики мужності та жіночності, які формуються вчасно та повністю, значно впливають на самовпевненість, емоційну стабільність та соціальні відносини, що визначають характер комунікації з іншими людьми та в колективі [1; 4; 7; 22].

Натомість О.В. Андрєєва [2] вказує на фрагментарність та відсутність координації таких досліджень. Зазвичай вони проводяться на основі використання різних методик, не враховуючи гендерних аспектів у формуванні фізичної культури особистості [2].

У сучасних умовах можна визначити проблему, пов'язану з необхідні-

стю в Україні дослідити формування цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді у контексті гендерної парадигми, що не було предметом цілісного наукового дослідження в українській психолого-педагогічній науці та зумовило вибір теми.

Мета статті – обґрунтувати важливість впровадження гендерного підходу при формуванні цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика роботи відповідає плану НДР кафедри ТМФВ НУФВСУ у галузі фізичної культури і спорту за темою 3.1 «Удосконалення системи педагогічного контролю фізичної підготовленості дітей, підлітків і молоді в закладах освіти» на 2021–2025 рр.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз даних спеціальної літератури та документальних матеріалів за темою дослідження.

Результати досліджень та їх обговорення. Актуальність проблеми підтверджена складним процесом гендерної соціалізації молоді в Україні, де юнаки та дівчата часто опиняються на перехресті гендерного самовизначення. Впровадження гендерного підходу в середовище навчання та виховання стоїть перед великими викликами через неоднозначне розуміння гендерної термінології та її значення, загальною стереотипізацією, психологічним тиском соціуму, а також антигендерними рухами, поширенням неправдивої інформації в ЗМІ та інформаційною боротьбою з гуманізмом та принципами гуманності [4; 10; 11; 13; 14].

Україна використовує термін «гендер», хоча він наразі не включений до законодавства. На жаль, іноді поняття «гендер» неправильно асоціюється зі статтю людини або її сексуальною орієнтацією. Однак сексуальність – це лише одна з характеристик соціальної ідентичності разом з віком, етнічним походженням, релігійними переконаннями та іншими важливими аспектами [4; 6; 22; 23]. В таблиці 1 наведені ключові ознаки, які пояснюють відмінності статі та гендеру (табл. 1).

Упродовж останнього десятиріччя Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) все більше акцентує увагу на використанні гендерного ін-

Таблиця 1

Ключові ознаки, які пояснюють відмінності статі та гендеру

Стать	Гендер
Біологічна характеристика людини	Соціокультурні норми та стосунки між чоловіками й жінками
Відмінна будова статевих органів, пропорцій тіла, співвідношення хромосом і гормонів	Конструкт культури, що дозволяє маркувати і регламентувати прояв певних біологічних даних людини в системі соціальних відносин, покликаний підкреслити соціокультурну причину міжстатевих відмінностей
Не змінюється, (якщо не зроблена операція)	Може змінюватися

струментарію для аналізу матеріалів епідеміологічних досліджень [18]. Термін «гендер» у цьому контексті визначається як «соціально зумовлені ролі, моделі поведінки, діяльності та атрибути, які дане суспільство вважає необхідними для чоловіків і жінок», використовуючи його для аналізу проблем здоров'я та факторів ризику. За висновками експертів ВООЗ, такий гендерний аналіз повинен охоплювати як проблеми самого здоров'я, так і чинники, які впливають на нього [18; 19; 21].

Так, середня очікувана тривалість життя (ОТЖ) при народженні в Україні є на 10 років нижчою, ніж у більшості розвинутих країн європейського регіону. Максимального значення ОТЖ при народженні за останнє десятиріччя було досягнуто у 2019 р. – 72,01 років, при цьому для жінок – 76,98. Однак показники 2020 р. є помітно гіршими, ніж показники 2019 р., що, вірогідно, пов'язано з коронавірусною пандемією – не лише її короткостроковими наслідками, але й середньостроковими (через почастишання захворювань кардіо-респіраторної системи). Розрив у тривалості життя між жінками і чоловіками має мультифакторні складники і пояснюється дією багатьох чинників, таких як довкілля, харчування, спосіб життя, особиста гігієна, шкідливі звички, медична допомога. Причому внесок окремих компонентів у тривалість життя є різним [8; 23]. Також показник ОТЖ безпосередньо стосується гендерних різниць, бо біологічна різниця у тривалості життя чоловіків і жінок (за даними ВООЗ) [8], становить приблизно 2–3 роки. Так, «Український центр економічних та політичних досліджень О. Разумкова» надає статистичні дані щодо діагнозування

захворювання у термінальних стадіях. У чоловіків воно відбувається частіше ніж у жінок, що зумовлено небажанням відвідувати лікарів або своєчасно проходити медичні обстеження. Певні уявлення про мужність зазвичай пов'язані із стереотипними переконаннями щодо ставлення до власного здоров'я, зокрема страхом втратити контроль над ситуацією, побоюваннями проявити слабкість або збентеження [8; 9].

Журнал The Lancet визначив тривалість здорового життя в Україні у 61,7 років і помістив за цим показником Україну на останнє місце серед усіх держав Європи [8].

Розглядаючи один з ключових показників здоров'я, такий як тривалість життя, враховуючи захворювання DALY (disability-adjusted life years – кількість років життя, які ця людина прожила з хворобою), можемо виявити чіткі закономірності. На ранній стадії розвитку організму, до того моменту, коли статеві відмінності не стають значущими, десять основних критеріїв DALY практично не відрізняються [24]. Проте з настанням статевої зрілості жінок і чоловіків причини, що впливають на рівень DALY, суттєво різняться [6; 24]. Причини захворювань та погіршення здоров'я, які призводять до втрати певної кількості років життя, починають розходитися після завершення біологічного формування статевих ознак, коли людина адаптується до відповідної соціальної ролі, приймає функції, що їй притаманні, та усвідомлює моделі поведінки, які відображають статеві відмінності

Отже, гендер виступає одним із ключових факторів, що впливають на біологічні та соціальні аспекти хвороб та загальний стан здоров'я як чоловіків, так і жінок.

Вчені, що досліджують відношення чоловічого (тестостерону) та жіночого (естрадіолу) статевих гормонів у людей різного віку, починаючи з 3 років, дійшли висновку, що природа статевої приналежності вже сформована протягом внутрішньоутробного розвитку [4; 7; 14; 15]. Дослідження професора І.В. Грошева підтверджує цей факт. За його висновками, сучасна наукова література вже містить понад 50 000 робіт, у яких автори зазначають наявність статевих відмінностей у різних аспектах розвитку людини [22]. Вчений виявив приблизно 2 600 статевих відмінностей між чоловіками та жінками.

Спираючись на інші дослідження науковців, зазначаємо, що від народження індивідуально-психологічні властивості людини впорядковані у визначені програми, що дозволяють соціальним факторам впливати на специфічну біологію людини, які зустрічаються навіть ще до народження [1; 4; 7; 13; 17; 22].

У сучасних психологічних дослідженнях велику увагу приділяють вивченню відмінностей у психічному розвитку школярів [13; 15; 17; 20; 24]. Однак питання, що залишається дискусійним, стосується визначення того, що є ключовим фактором у процесі зростання та становлення особистостей: чи є це природне, обумовлене біологічними задатками, чи соціальне, що формується під впливом соціуму. Дослідники психології розвитку, такі як Г. Крайг, М.Г. Ярошевський, Б.Д. Ельконін, зазначають, що перевага чоловічої статі спостерігається вже приблизно у 3 роки, досягає піку від 5 до 11 років [22]. Водночас перевага дівчат є більш помітною як за віком, так і за кількістю показників. Дослідження підтверджує, що перевага

у психічній діяльності у жінок спостерігається вже приблизно у 6 місяців і зберігається протягом інших вікових періодів (від 3 до 21 року), згасаючи близько 84 років [14; 15; 22].

Зважаючи на вищевикладене, не претендуючи на беззаперечність наших поглядів, ми пропонуємо розглянути процес формування цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді, враховуючи вікові, статеві та гендерні особливості.

Під час формування стратегії ЗСЖ учнівської молоді важливо враховувати психологічні та психофізіологічні особливості юнаків і дівчат. Орієнтування на зону актуального розвитку, враховуючи провідні цінності здоров'я та здорового способу життя, є важливим етапом у здоров'язберігаючій діяльності освітньої установи [20; 26]. Цінності здоров'я повинні стати не лише обов'язковим, але й необхідним компонентом усієї діяльності закладу освіти. Це передбачає створення сприятливого психологічного клімату, раціональну організацію навчального процесу, ефективну фізкультурно-оздоровчу роботу та раціональне харчування. Потрібно звернути увагу на важливість мотивації для формування здорового способу життя серед учнів. Внутрішній потяг до активності зі спонуканням до позитивних дій є ключовим чинником, що збуджує емоції і мотивує до вчинків, особливо коли інтенсивність цих емоцій досягає індивідуального порогу для кожної особистості [20; 23; 24].

Результати наукових досліджень [2; 20; 17; 22; 28] чітко свідчать про те, що мотиваційні пріоритети юнаків і дівчат зазнають змін з віком та під впливом різних факторів. Це нам дозволяє припустити, що формування мотивації учнівської молоді до занять фізичною культурою і спортом та ведення ЗСЖ на ранніх етапах становлення їхньої індивідуальної фізичної культури є суттєвим компонентом гендерного підходу у формуванні цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді.

Розроблення програми формування цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді – це важливий етап, який повинен враховувати наукову обґрунтованість, послідовність, вікові особливості, інформаційну безпеку,

інклюзивність та практичну доцільність.

Пропонуємо загальну структуру для розроблення програми:

- формулювання мети та завдань програми;

- врахування фізіологічних, психологічних та соціальних особливостей різних вікових груп;

- дослідження впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на усвідомлення і формування цінностей здоров'я та ЗСЖ, що включає аналіз різних особливостей ціннісних орієнтації щодо здоров'я та ЗСЖ, конфігурації мотиваційних пріоритетів у сфері фізичної культури і спорту;

- залучення міждисциплінарної експертної групи, що забезпечить більш глибокий та всебічний підхід до проблем гендерного підходу до здоров'я та фізичної активності учнівської молоді;

- включення в програму елементів інклюзивності для врахування потреби та індивідуальних особливостей юнаків і дівчат з різними фізичними та психічними можливостями, а також врахування їхньої гендерної ідентичності;

- використання інтерактивних методів навчання, таких як групові дискусії, рольові ігри, відкриті лекції та практичні заняття;

- моніторинг та оцінка ефективності для регулярного оцінювання впливу програми на динаміку мотиваційних пріоритетів, усвідомлення цінностей;

- розроблення системи масових заходів та заохочень для підтримки активності учнів та визнання їхніх досягнень у сфері фізичного здоров'я й спорту;

- формування освітніх матеріалів, які враховують гендерні аспекти цінностей здоров'я;

- проведення гендерно орієнтованих тренінгів та семінарів для педагогів та батьків з питань ЗСЖ з урахуванням різниць у гендерних стереотипах із залученням представників різних гендерних груп та груп різного віку для врахування різноманітності думок та потреб учнівської молоді.

Дискусія. Отже, згідно з аналізом літературних джерел, культура здоров'я, яка є невід'ємною складовою частиною загальної культури, вклю-

чає розуміння індивідами їх генетичних, фізіологічних та психологічних можливостей, а також методів і засобів для контролю, збереження та розвитку власного здоров'я. Визначення поняття «здоров'я» є актуальною проблемою для науковців, оскільки воно має безліч аспектів і є результатом впливу різноманітних чинників, що вимагає комплексного підходу. Найбільш визнане та широко відоме визначення стану здоров'я, сформульоване ВОЗ у 1948 році, підкреслює, що це повне фізичне, психічне та соціальне благополуччя, а не просто відсутність хвороб чи фізичних дефектів [26, с. 20]. Раніше здоров'я людини розглядалося виключно з природничо-наукового погляду, проте сучасний розвиток науки, культури та соціуму заохочує розглядати його з гуманітарної позиції, узгоджуючи природничі науки та культуру. Це свідчить про системний підхід до вивчення феномена здоров'я [8].

Впровадження гендерного підходу в систему сучасної освіти, зокрема у фізичне виховання учнівської молоді, залишається недостатньо розробленим на сучасному етапі. Відзначається тенденція до інтеграції знань і комплексного аналізу різних явищ об'єктивної реальності, а також посилення взаємодії між різними науками та науковими напрямками. У вчених все частіше виникають теоретичні проблеми, що виходять за рамки конкретного дослідження.

Отже, для нашої роботи важливим було визначення теоретичних аспектів впливу гендерного підходу на формування здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді.

Сьогодні проблема впровадження гендерного підходу в навчально-виховне середовище в Україні стає все більш актуальною, оскільки юнаки та дівчата залишаються на роздоріжжі гендерного самовизначення. Україна стикається з недостатньою увагою до впровадження гендерного підходу в освітню систему, що є однією з найменш розроблених проблем. Це викликано неоднозначним розумінням гендерної термінології, наявністю стереотипів у суспільстві, психологічним тиском та антигендерними рухами. Також значний вплив має поширення недостовірної інформації через ЗМІ [12; 14; 15; 22].

Сучасне суспільство стикається з важливим завданням збереження духовного потенціалу та здоров'я молоді, зокрема підлітків. Це стає актуальною проблемою, яку визнають вирішальним завданням у розробленні концепції виховання дітей і молоді в Україні. Однак важливо зазначити, що в контексті цього завдання дослідники підкреслюють значення гендерного підходу для забезпечення рівноправності та врахування особливостей хлопців та дівчат [1; 9; 10; 15; 16].

Автори Н.М. Радіна та Є.В. Терешенкова, вивчаючи проблему гендерного розвитку дітей, визначають концепцію через біполярний конструкт: «традиційна (патріархальна) соціалізація» та «сучасна (альтернативна) соціалізація». Це свідчить про розгляд гендерного підходу як ключового фактору у формуванні цінностей та мотиваційних пріоритетів учнівської молоді.

Українська дослідниця І.М. Шульга розглядає здоров'я як культурний феномен, що включає не лише аспекти фізичного благополуччя, але й соціокультурні та гендерні виміри [26]. В її дослідженні здоров'я школярів вбачається у контексті взаємодії з гендерними ролями та стереотипами, що формуються на ранніх етапах соціалізації. Особлива увага приділяється молодшому шкільному віку, де відбувається активний процес формування особистості та усвідомлення гендерної ідентичності [26]. Сучасні дослідники правильно відзначають, що гендер стає ключовим чинником, який впливає на біологічні та соціальні причини хвороб, загалом визначаючи стан здоров'я чоловіків і жінок [1; 4; 5; 6; 12; 14; 24; 27].

Погоджуючись з цією думкою, ми наголошуємо на необхідності створення цілісної програми гендерного підходу до формування цінностей «здоров'я» та ЗСЖ учнівської молоді, що виникає через відсутність науково-інтегративного знання в цій сфері. Теоретичний аналіз літературних джерел, хоча ставить питання про засоби й методи фізичного виховання, не вичерпує проблему гендерного підходу до формування цінностей фізичної культури і спорту учнівської молоді. Ми переконані в тому, що формування здорового

способу життя та цінностей здоров'я серед учнівської молоді варто розглядати як комплексний процес, де різноманітні засоби, методи й форми педагогічної дії співпрацюють гармонійно. Однак важливо не забувати про особливості вікового та фізіологічного розвитку учнів, незалежно від їх статі.

Цей підхід дозволяє створювати більш адаптовані та ефективні програми, що враховують усі гендерні аспекти та сприяють рівності в галузі здоров'я та фізичної активності.

Висновки. Таким чином, врахування гендерних особливостей та застосування гендерного підходу в процесі формування цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді є обґрунтованим та важливим напрямом. Це сприяє не лише рівноправності, але й покращенню ефективності виховання та підвищенню рівня фізичного та психологічного благополуччя молодого покоління.

Використання гендерного підходу необхідне для ефективного формування ЗСЖ серед учнівської молоді, сприяючи розвитку здорових звичок, мотивації до рухової активності та фізичного вдосконалення. Створення програми формування цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді, яка буде заснована на гендерному підході, має потенціал підвищити рівень фізичного та емоційного благополуччя учнівської молоді нашої країни.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть в обґрунтуванні, розробленні та впровадженні технології формування цінностей здоров'я та ЗСЖ учнівської молоді.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що відсутній будь-який конфлікт інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В.П., Кобелянська Л.С., Скорик М.М. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Київ: вид-во К.І.С., 2004. 536 с.
2. Андреева О.В., Хріпко І.М. Гендерний підхід у фізичному вихованні учнівської молоді: сучасні дослідження і тенденції. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2018. № 2. С. 157–162.
3. Басєва Т.В. Формування здорового способу життя в особистісно орієнтованому виховному процесі життя. *Соціально-педагогічні проблеми сучасної середньої та вищої освіти в Україні*. 2002. С. 172–173.
4. Вихор С.В. Виховання школярів різної статі та гендерний підхід у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. *Педа-*

гогічний пошук. Науково-методичний вісник управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації та Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти. 2005. № 1 (45). С. 6–9.

5. Волошин О.В. Здоровий спосіб життя – основа здоров'я. *Валеологічна освіта в навчальних закладах України: стан, напрямки і перспективи*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. С. 23–28.

6. Городнова Н.М. Гендерний підхід у формуванні здорового способу життя молоді. *Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (27–29 квітня 2011 р.)*.

7. Гендерне виховання дошкільнят: навчально-методичний посібник / О.М. Кікінежді, Т.В. Говорун, І.М. Шульга. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015.

8. Гендерна перспектива сфери охорони здоров'я в Україні. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL: <https://ukraine.unfpa.org>.

9. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія / за заг. ред. Ю.Д. Бойчука. Харків: вид-во С.Г. Рожко, 2017. 488 с.

10. Кікінежді О.М. Егалітарна особистість у сучасному соціопросторі. *Психологія особистості*. 2015. № 1 (6). С. 52–62. DOI: 10.15330/ps.6.1.52-62.

11. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 448 с.

12. Костюк О.О. Гендерне виховання учнів у середніх навчальних закладах Канади (60-ті роки ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.0 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Тернопіль, 2016. 18 с.

13. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки: навчальний посібник. Тернопіль: Джура, 2005. 440 с.

14. Кравець В.П., Кікінежді О.М., Шульга І.М. До проблеми гуманізації освітньо-виховного простору сучасної української школи. *Освітологія*. 2018. № 7. С. 15–21.

15. Кравець В.П. До проблеми гендерно-рольової ідентифікації особистості. *Дошкільна освіта*. 2006. № 2. С. 40–48.

16. Кравчук Я.М. Теоретико-методичні засади диференційованого підходу до навчання фізичної культури учнів загальноосвітньої школи. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2010. № 1 (9). С. 40–43.

17. Круцевич Т.Ю., Марченко О.Ю. Гендерні відмінності ієрархічної структури ціннісних орієнтацій школярів різних вікових груп. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2018. № 3 (43). С. 144.

18. Концепція неперервної валеологічної освіти в Україні: принципи і наукові засади. Т.Є. Бойченко та ін. *Шкільний курс «Валеологія»*. 1994. С. 25–28.

19. Концепція розвитку системи громадського здоров'я. 2016. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249618799>.

20. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді (затверджена Наказом МОН України від 21 липня 2004 р. № 605). *Директор школи*. 2004. № 40. С. 23–29.

21. Лотоцька Л.Б. Формування здорового способу життя у студентів медичних закладів вищої освіти: дис. 2023. 225 с.

22. Марченко О.Ю. Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури

школярів: дис. Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України; 2019. 590 с.

23. Мунтян І.С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Одеса, 2004. 192 с.

24. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2019 році / Державна служба статистики. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_snsz_zb.htm.

25. Столярчук О.А. Психологія сучасної сім'ї: навчальний посібник. Кременчук: Щербатих О.В., 2015. 136 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19502/1/O_Stoliarchuk_PSS_IL.pdf.

26. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / за заг. ред. Л.П. Навляйко. Київ: Хай-Тек Пресс, 2016. 628 с.

27. Сучасні здоров'язбережувальні технології: монографія / за заг. ред. Ю.Д. Бойчука. Харків: Оригінал, 2018. 724 с.

28. Цокур О.С., Іванова І.В. Основи гендерного виховання. *Хрестоматія навчальних програм з проблем гендерного розвитку*. Київ: Фоліант, 2004. С. 147–170.

29. Medical Gaslighting. How to Recognize It and What You Should / by D. Carney. *ILLUMINATION. Medium*. URL: <https://medium.com/illumination/medical-gaslighting-3c7d6c4de00a>.

30. Paige L. Sweet. The Sociology of Gaslighting. URL: <https://www.asanet.org/sites/default/files/attach/journals/oct19asfeature.pdf>.

31. Pawlowski C.S., Ergler S., Tjørnhøj-Thomsen T., Schipperijn J., Pawlowski S. A qualitative exploration of gendered activity patterns in children's self-organized play during school recess. *European Physical Education Review*. 2015. № 21. P. 275–291.

32. Bem S.L. Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender – schematic children in a gender – schematic society. *Journal of women in culture and society*. 1983. № 8 (4). P. 65–78.

33. Crum B., Mester J. A critical review of competing PE concepts. *Sport sciences in Europe 1993 – Current and future perspectives*. Aachen: Meyer and Meyer; 1994. P. 516–533.

34. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

REFERENCES

1. Aheieva V.P., Kobelińska L.S., Skoryk M.M. *Osnovy teorii henderu: navchalnyi posibnyk* [Basics of gender theory: a study guide]. Kyiv: vyd-vo K.I.S., 2004. 536 s.

2. Andrievieva O.V., Khripko I.M. *Hendernyi pidkhd u fizychnomu vykhovanni uchnivskoi molodi: suchasni doslidzhennia i tendentsii* [Gender approach in physical education of schoolchildren: modern research and trends]. Sportyvnyi visnyk Prydniprovia. 2018;2:157–162.

3. Baieva T.V. *Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia v osobystisno oriientovanomu vykhovnomu protsesi zhyttia* [Formation of a healthy lifestyle in a personally oriented educational process of life]. Sotsialno-pedahohichni problemy suchasnoi serednoi ta vyshchoi osvity v Ukraini. 2002;172–173.

4. Vykhor S.V. *Vykhovannia shkoliariv rinoi stati ta hendernyi pidkhd u navchalno-vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly* [Education of schoolchildren of different sexes and gender approach in the educational process of a comprehensive school]. *Pedahohichni poshuk. Naukovo-metodychni visnyk upravlinnia osvity i nauky Volynskoi obldierzhadministratsii ta Volyn-*

skoho instytutu pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity. 2005;1(45):6–9.

5. Voloshyn O.V. *Zdorovyi spobib zhyttia – osnova zdorovia. Valeohichna osvita v navchalnykh zakladakh Ukrainy: stan, napriamky i perspektyvy* [A healthy lifestyle is the basis of health. Valeological education in educational institutions of Ukraine: state, directions and prospects]. Kirovohrad: KDPU im. V. Vynnychenka, 2003:23–28.

6. Horodnova N.M. *Hendernyi pidkhd u formuvanni zdorovoho sposobu zhyttia molodi* [A gender approach in the formation of a healthy lifestyle for young people]. *Henderna osvita – resurs rozvytku parytetnoi demokratsii* [Gender education is a resource for the development of parity democracy]: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (27–29 kvitnia 2011 r.).

7. *Henderna vykhovannia doshkilniat: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Gender education of preschoolers: educational and methodological manual] / O.M. Kikinezhdi, T.V. Hovorun, I.M. Shulha. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2015.

8. *Henderna perspektyva sfery okhorony zdorovia v Ukraini* [Gender perspective of health care in Ukraine]. *Ukrainskyi tsentr ekonomichnykh ta politychnykh doslidzhen im. O. Razumkova*. URL: <https://ukraine.unfpa.org>.

9. *Zahalna teoriia zdorovia ta zdoroviazberezhennia* [General theory of health and health care: collective monograph]: kolektyvna monohrafiia / za zah. red. Yu.D. Boichuka. Kharkiv: vyd-vo S.H. Rozhko, 2017. 488 s.

10. Kikinezhdi O.M. *Ehalitarna osobystist u suchasnomu sotsioprostori* [Egalitarian personality in modern social space]. *Psykholohiia osobystosti*. 2015;1 (6):52–62. DOI: 10.15330/ps.6.1.52-62.

11. Kremen V.H., Ilin V.V. *Synerhetyka v osviti: kontekst liudynotsentryzmu* [Synergetics in education: the context of human-centeredness]: monohrafiia. Kyiv: Pedahohichna dumka, 2012. 448 s.

12. Kostiuk O.O. *Henderna vykhovannia uchniv u serednikh navchalnykh zakladakh Kanady (60-ti roky XX – pochatok XXI stolittia)* [Gender education of students in secondary educational institutions of Canada (60s of XX – beginning of XXI century)]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.0 «Zahalna pedahohika ta istoriia pedahohiky». Ternopil, 2016. 18 s.

13. Kravets V.P. *Istoriia hendernoi pedahohiky: navchalnyi posibnyk* [History of gender pedagogy: study guide]. Ternopil: Dzhura, 2005. 440 s.

14. Kravets V.P., Kikinezhdi O.M., Shulha I.M. *Do problemy humanizatsii osvitno-vykhovnoho prostoru suchasnoi ukrainskoi shkoly* [To the problem of humanization of the educational space of the modern Ukrainian school]. *Osvitolohiia*. 2018;7:15–21.

15. Kravets V.P. *Do problemy hendernoro-lovoi identyfikatsii osobystosti* [To the problem of gender-role identification of the individual]. *Doshkilna osvita*. 2006;2:40–48.

16. Kravchuk Ya.M. *Teoretyko-metodychni zasady dyferentsiiivannia pidkhdodu do navchannia fizychnoi kultury uchniv zahalnoosvitnoi shkoly* [Theoretical and methodological principles of a differentiated approach to teaching physical culture of secondary school students]. *Fizyчне vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi*. 2010;1 (9):40–43.

17. Krutsevych T.Iu., Marchenko O.Iu. *Henderni vidminnosti ierarhichnoi struktury tsinnisnykh oriientatsii shkoliariv rinykh vikovykh hrup* [Gender differences in the hierarchical structure of value orientations of schoolchildren of differ-

ent age groups]. *Fizyчне vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi*. 2018;3 (43):144.

18. *Kontseptsii neperervnoi valeohichnoi osvity v Ukraini: pryncypy i naukovi zasady* [The concept of continuous valeological education in Ukraine: principles and scientific foundations]. T.Ie. Boichenko ta in. *Shkilnyi kurs «Valeohiia»*. 1994:25–28.

19. *Kontseptsii rozvytku systemy hromadskoho zdorovia* [The concept of development of the public health system]. 2016. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249618799>.

20. *Kontseptsii formuvannia pozytyvnoi motyvatsii na zdorovyi spobib zhyttia u ditei ta molodi (zatverdzhena Nakazom MON Ukrainy vid 21 lypnia 2004 r. № 605)* [The concept of the formation of positive motivation for a healthy lifestyle in children and youth (approved by the Order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated July 21, 2004 No. 605)]. *Dyrektor shkoly*. 2004; 40:23–29.

21. Lototska L.B. *Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia u studentiv medychnykh zakladiv vyshchoi osvity: dys* [Formation of a healthy lifestyle among students of medical institutions of higher education: thesis]. 2023. 225 s.

22. Marchenko O.Iu. *Teoretyko-metodolohichni osnovy hendernoho pidkhdodu do formuvannia aksiolohichnoi znachushchosti fizychnoi kultury shkoliariv: dys* [Theoretical and methodological foundations of the gender approach to the formation of axiological significance of physical culture of schoolchildren: dissertation]. Kyiv: Natsionalnyi universytet fizychnoho vykhovannia i sportu Ukrainy; 2019. 590 s.

23. Muntian I.S. *Hendernyi pidkhd u profesiinii pidhotovtsi studentiv vyshchykh pedahohichnykh zakladiv* [Gender approach in professional training of students of higher pedagogical institutions]: dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04. Odessa, 2004. 192 s.

24. *Samootsinka naselenniam stanuzdorovia ta rinvna dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2019 rotsi* [Self-assessment by the population of the state of health and the level of availability of certain types of medical care in 2019] / Derzhavna sluzhba statystyky. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_snsz_zb.htm.

25. Stoliarchuk O.A. *Psykholohiia suchasnoi simi* [Psychology of the modern family]: navchalnyi posibnyk. Kremenчук: Shcherbatykh O.V., 2015. 136 s. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19502/1/O_Stoliarchuk_PSS_IL.pdf.

26. *Tlumachnyi terminolohichnyi slovnyk z konstytutsiinoho prava* [Interpretive terminological dictionary of constitutional law] / za zah. red. L.R. Nalyvaiko. Kyiv: Khai-Tek Press, 2016. 628 s.

27. *Suchasni zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii* [Modern health-saving technologies: monograph]: monohrafiia / za zah. red. Yu.D. Boichuka. Kharkiv: Oryhinal, 2018. 724 s.

28. Tsokur O.S., Ivanova I.V. *Osnovy hendernoho vykhovannia. Hrestomatiiia navchalnykh prohrum z problem hendernoho rozvytku* [Basics of gender education. Textbook of educational programs on gender development issues]. Kyiv: Foliant, 2004:147–170.

29. Medical Gaslighting. How to Recognize It and What You Should / by D. Carney. *ILLUMINATION. Medium*. URL: <https://medium.com/illumination/medical-gaslighting-3c7d6c4de00a>.

30. Paige L. Sweet. The Sociology of Gaslighting. URL: <https://www.asanet.org/sites/default/files/attach/journals/oct19asfeature.pdf>.

31. Pawlowski C.S., Ergler S., Tjørnhøj-Thomsen T., Schipperijn J., Pawlowski S. A qual-

itative exploration of gendered activity patterns in childrens self-organized play during school recess. *European Physical Education Review*. 2015;21:275–291.

32. Bem S.L. Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender – schematic children in a gender – schematic society. *Journal of women in culture and society*. 1983;8 (4):65–78.

33. Crum B., Mester J. A critical review of competing PE concepts. *Sport sciences in Europe* 1993 – Current and future perspectives. Aachen: Meyer and Meyer; 1994:516–533.

34. Vikipediia – vilna entsyklopediia [Wikipedia is a free encyclopedia]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

Надійшла 18.01.2024

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Марченко Оксана Юріївна <https://orcid.org/0009-0007-1959-0986>,
o.mar4enko17@gmail.com

Ростов Олег Юрійович rostovolegfit@gmail.com
Національний університет фізичного виховання і спорту України,
вул. Фізкультури, 1, м. Київ, 03150, Україна

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Marchenko Oksana <https://orcid.org/0009-0007-1959-0986>,
o.mar4enko17@gmail.com

Rostov Oleh rostovolegfit@gmail.com
National University of Ukraine on Physical Education and Sport,
Fizkul'tury str., 1, Kyiv, 03150, Ukraine